

CÂTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA MORMÂNTUL DE ORFEVRU DIN EPOCA AVARĂ DESCOPERIT LA FELNAC (JUD. ARAD)*

Daniela Tănase

Cuvinte cheie: *vestul României, Felnac, epoca avară, mormânt meșteșugar*

Ritualul de depunere a uneltelor în morminte este atestat arheologic în lumea barbară și în secolele VI-VII pe o arie geografică foarte largă din Transilvania până în vestul Europei și Scandinavia. Pe teritoriul bazinului carpatic au fost găsite 14 morminte¹ în care au fost depuse unelte, dintre care unul a fost descoperit în Banatul românesc la Felnac (jud. Arad) (Harta I).

Piesele descoperite la Felnac sunt în număr de 46 (Pl. I-V), dintre care una este o aplică de centură din bronz (Pl. V.1), iar celelalte sunt tipare realizate toate din bronz masiv. Dintre aceste tipare, unul este rupt în două (Pl. I.2, Pl. IV.4), cel mai probabil de către descoperitori, dar este evident că fragmentele provin din aceeași piesă (Pl.VI.5 a-b). În consecință, din trusa de la Felnac au fost recuperate 44 de tipare, unele întregi, altele fragmentate, astăzi adăpostite în trei muzee: 25 întregi și două fragmente se află la Muzeul Național din Budapesta (Pl. I-III, Pl. V.2), 7 întregi și două fragmente la Muzeul Național de Istorie a României din București (Pl. IV. 1, 3-9, Pl. V. 3), un tipar la Complexul Muzeal din Arad (Pl. IV.2), iar opt piese s-au pierdut, 7 până în anul 1925 (Pl. V. 4-10) și una după aceea (Pl. V. 11). Tiparele aflate la Muzeul Național de Istorie a României din București au fost preluate de la Muzeul din Arad la începutul anilor '70 ai secolului al XX-lea, când au fost adunate obiecte din toate muzeele din țară pentru fondarea colecțiilor sale.

1. Primele opinii cu privire la descoperire

Descoperirea de la Felnac a fost menționată pentru prima dată de către József Hampel într-un articol publicat în anul 1900, cu privire la

noi descoperiri din epoca avară. În anul 1899, cu prilejul unor lucrări de amenajare a terenului s-au descoperit tipare pentru confecționarea bijuteriilor. Salvarea acestor obiecte s-a datorat lui László Dömötör din Arad, obiectele aflându-se în Muzeul Național din Budapesta (Pl.I-III)². Toate tiparele sunt din bronz masiv și foloseau la realizarea podoabelor prin tehnica presării foițelor din aur și argint, iar descoperirea lor a lămurit scopul pieselor descoperite la Adony, a căror utilitate nu fusese până atunci stabilită³. Piesele sunt descrise amănunțit, iar, la final, J. Hampel a făcut unele considerații cu privire la tehnica presării foițelor din metal pe tipare, la motivele decorative și la originalitatea decorului unor piese. În opinia sa, descoperirea tiparelor dovedea faptul că avarii știau să realizeze podoabe, nu așa cum se susținuse până atunci, că acestea ar fi fost obținute doar din prăzi de război⁴.

Într-un articol publicat în anul 1901, profesorul arădean László Dömötör a adus noi informații despre descoperirea de la Felnac. El susținea că dintre piesele descoperite în anul 1899 la Felnac, au ajuns la Budapesta 26 de bucăți, iar 16 bucăți au ajuns la Societatea Kolcsey din Arad, pe care le și descrie amănunțit⁵ (Pl. IV, Pl. V. 4-11). L. Dömötör a oferit informații deosebit de prețioase despre condițiile de descoperire. Astfel, el a relatat că s-a deplasat la locul descoperirii și a ajuns la concluzia că piesele au fost găsite pe o suprafață restrânsă situată pe o porțiune de teren pe care Mureșul nu o mai inunda, fiind asanată. Acolo se afla o carieră de pietriș pe al cărei teritoriu au fost descoperite piesele, care au fost împărțite între muncitori și patron. În apropiere se afla și o movilă cu șanț pe care se mai vedeau ruinele unor clădiri⁶. Tiparele au fost găsite amestecate cu oase de om și oase de cal, fapt care l-a determinat pe autor să susțină că este vorba despre un meșter itinerant, care, ori întâmplător, ori din cauze violente și-a găsit moartea în mlaștină. Autorul își exprima totodată speranța că va mai găsi și alte obiecte din inventarul mormântului⁷, doleanță care, din păcate, nu s-a materializat.

Piesele de la Felnac au fost prezentate de József Hampel și în lucrarea sa despre antichitățile din Ungaria⁸, publicată în anul 1905. Tiparele aflate în muzeul din Budapesta, descoperite în timpul executării unor lucrări de terasament în anul 1899, au fost descrise amănunțit și clasificate drept „pozitive”, adică lucrute în relief, doar unul fiind „negativ” și folosea la realizarea unor aplice semiglobulare. Piesele au fost puțin folosite deoarece erau într-o stare bună de conservare spre deosebire de cele descoperite la Adony⁹. Se mai menționează faptul că profesorul L. Dömötör a aflat că piesele au fost descoperite de către muncitori împreună cu oase de cal pe terenul inundat odinioară de râul Mureș, într-un loc cu pietriș aflat la o

distanță mică de o movilă fortificată pe care erau rămășițe arhitecturale. Profesorul presupunea că aici și-ar fi aflat sfârșitul, înecat, un meșteșugar călător, cu tiparele și calul său. Hampel amintește că o parte dintre tipare erau adăpostite în muzeul din Arad¹⁰. În continuare, tiparele sunt descrise amănunțit, subliniindu-se că atât tiparele de la Arad, cât și cele de la Budapesta fac parte din aceeași trusă de meșteșugar¹¹.

2. Descoperirea reflectată în literatura de specialitate din străinătate

În deceniile următoare, ocazional, s-au făcut referiri la tiparele de la Felnac, dintre acestea le prezentăm pe cele mai relevante, dar menționăm și studiile care s-au ocupat de problematica depunerii uneltelor în morminte, însă au ignorat total această descoperire.

Într-un studiu cu privire la stilurile ornamentale ale epocii avare, N. Fettich a făcut referiri și la tiparele descoperite la Felnac decorate în stil animalier II cu decor dințat (*Zahnschnitt*): tiparul pentru limbi de curea de harnașament (Pl. IV.3), tiparul pentru aplice de centură cruciforme (Pl. V.8) și tiparul pentru plăcuțe de tolbă (Pl. III.8)¹². Tiparul pentru plăcuțe de tolbă s-ar putea să fie de fapt un tipar pentru aplice de harnașament¹³.

La pagina 50 nota 1, autorul relatează despre călătoria de studiu la Muzeul din Arad, întreprinsă în luna iulie a anului 1925, unde a găsit doar o parte dintre tiparele publicate de L. Dömötör, celelalte fiind dispărute (Pl. V. 4-10)¹⁴. La Arad a mai găsit un tipar pentru limbă de curea netedă, nepublicat până atunci (Pl. V.3)¹⁵. De asemenea, au fost publicate, în premieră, alte două piese descoperite la Felnac și aflate în Muzeul Național din Budapesta: o aplică de centură din bronz, în formă de cruce malteză (Pl. V.1) și un tipar din bronz pentru aplice perlate (Pl. V.2)¹⁶.

În studiul despre fibulele digitate slave din secolul al VII-lea, J. Werner a amintit și fragmentul de fibulă miniaturală, decorată cu șiruri de perle, descoperită la Felnac și aflată în Muzeul Național din Budapesta¹⁷. De fapt, piesa este un tipar-amprentator pentru realizat fibule, care se afla încă de la descoperirea sa în Muzeul din Arad.

Într-un alt studiu al lui J. Werner, cu privire la circulația monetară și semnificația prezenței balanțelor în morminte din epoca merovingiană, autorul a prezentat și un catalog al descoperirilor de morminte de meșteșugari din Europa, dar mormântul de la Felnac nu a fost pomenit¹⁸.

În *Istoria Transilvaniei*, editată în limba maghiară, este amintită descoperirea mormântului de călăreț de la Felnac, cel mai bogat în tipare de bronz, din bazinul carpatic, care dovedește locul important ocupat în

societatea avară de făurari și orfevri. Chiar dacă mormântul a fost distrus, se poate presupune că au fost depuse și alte unelte pentru prelucrat metalele, deoarece există o descoperire similară la Kunszentmárton (Ungaria), unde în mormântul de orfevru au fost găsite 41 de tipare și mai multe tipuri de unelte¹⁹. De reținut, că aplica de centură în formă de cruce malteză (Pl. V. 1) este asemănătoare ca tip și mărime, cu aplica decorată cu un cap de bărbat, descoperită într-un mormânt de călăreț de la Alba Iulia²⁰.

Tot în *Istoria Transilvaniei*, editată în limba germană, I. Bóna a afirmat că locuirea în epoca avară timpurie în Banat este dovedită de mormântul cu cal al orfevrului de la Felnac și de mormântul de călăreț de la Sânpetru German²¹, localitate situată geografic în apropierea Felnacului.

J. Henning nu a amintit mormântul cu tipare de la Felnac în studiul său bine documentat cu privire la mormintele de orfăurari, în finalul căruia a fost prezentat un catalog al mormintelor cu unelte din epoca romană și cea medievală timpurie²². Nu putem decât să tragem concluzia că nu au fost luate în considerare ca fiind credibile informațiile cu privire la locul de descoperire al tiparelor, apărute încă din anul 1901. De asemenea, a fost ignorat și mormântul cu unelte de la Aradac (Iugoslavia), valorificat științific într-un articol publicat în anul 1959²³.

În cartea sa despre descoperirile de origine bizantină din bazinul carpatic, E. Garam a luat în discuție și tiparele descoperite la Felnac, decorate în stil bizantin. Au fost discutate atât tiparele cât și piesele de centură pe care apare decorul de tip Felnac²⁴: combinație de ornament punct-virgulă și cerculețe (Pl. VI. 2-9), precum și datarea și aria lor de răspândire. Autoarea accentuează faptul că nici una dintre garniturile de centură descoperite până acum nu au fost realizate după tiparele bizantine originale, de o calitate bună, cele care se aseamănă cel mai bine cu tiparele sunt piesele găsite la Sânpetru German (jud. Arad) și Deszk (Ungaria), localități situate geografic în apropierea Felnacului²⁵. Au fost analizate și tiparele pentru garnitură de centură decorate cu palmete tip Akalan (Pl. VII. 1-5)²⁶, apoi tiparele pentru limbi de curea de tip Martinovka (Pl. VII.6), pe care apar semne asemănătoare cu cele de pe tamgale, precum și tiparele de tip Tarnaméra (Pl. VII. 7), cu marginile arcuite²⁷. De reținut că atunci când face referiri la descoperirea de la Felnac, E. Garam o numește mormânt de orfevru²⁸.

În volumul coordonat de J. Szentpéteri cu privire la repertoriul descoperirilor de epocă avară din Europa Centrală, este consemnat că la Felnac a fost găsit un mormânt distrus, al unui orfevru înmormântat cu calul său, din perioada avară timpurie. Din inventarul mormântului s-au mai păstrat plăcuțe de centură din bronz, o plăcuță din bronz de harnașament și 44 de tipare din bronz pentru presat²⁹. Probabil că a fost socotită drept

plăcuță de harnașament piesa care, în opinia noastră, ar putea fi mai degrabă un fragment de tipar pentru aplice perlate (Pl. VII. 12).

3. Descoperirea reflectată în literatura de specialitate din România

Cercetătorii români au amintit mormântul de la Felnac doar în trecut, când s-a discutat descoperirea unor piese similare sau despre prelucrarea metalelor în perioada mileniului I p. Chr.

În anul 1958, K. Horedt a valorificat științific tiparele din bronz pentru realizat podoabe în tehnica presării, descoperite la Dumbrăveni (jud. Sibiu) și Corund (jud. Harghita). Autorul susține că este posibil ca aceste piese să provină tot din morminte, deoarece la avari ritualul funerar implica depunerea tiparelor în mormânt alături de argintarul defunct, astfel explicându-se „depozitele unor asemenea tipare de la Gátér (Ungaria), unde au fost găsite chiar în mormânt, precum și cele de la Adony și Felnac”³⁰.

Termenul de depozit pentru tiparele de la Felnac a fost utilizat ulterior și de alți cercetători, chiar dacă K. Horedt s-a exprimat mai clar câțiva ani mai târziu în studiul său despre problema avară în România. În prezentarea zonelor în care s-au găsit cimitire din epoca avară, printre mormintele de călăreți descoperite în zona de vest a României, este amintit și cel de orfevru de la Felnac, iar la catalogul mormintelor se menționează: „Reitergrab eines Goldschmiedes mit 44 Preßmodellen”³¹.

În compendiul de *Istoria României*, vol. I, publicat în anul 1960, se fac referiri și la descoperirea de la Felnac. Sunt ilustrate câteva dintre tipare, despre care se spune că sunt modele din plumb pentru obținerea podoabelor, descoperite într-un mormânt avaric de la Felnac, datat în secolul al VII-lea³². Se mai susține că la avari, ca și la alte popoare ale stepei, făurarii se bucurau de o mare apreciere după cum o dovedește depunerea uneltelor unor argintari în mormintele de la Felnac, Gátér, Kunszentmárton³³. Între descoperirile avarice mai importante din Crișana și Banat este enumerat și mormântul unui argintar cu 27 de tipare pentru presarea unor garnituri de centură și de harnașament, descoperit la Felnac³⁴. În mod surprinzător, numărul tiparelor este greșit, mai ales dacă avem în vedere bibliografia consultată de autori, din care s-ar fi putut stabili cifra corectă a tiparelor, respectiv 44.

Într-un articol cu privire la elementele bizantine prezente în cultura materială a secolelor V-XI din Moldova, D. Gh. Teodor a făcut o scurtă referire și la producerea podoabelor, activitate pe care o consideră apanajul unor meșteri bizantini sau localnici, după cum o dovedesc descoperirile de la Felnac și Bandu de Câmpie³⁵. Ideile au fost reiterate în lucrarea sa despre

legăturile între romanitatea dunăreană și Bizanț în secolele V-XI, astfel că la Felnac, precum și în alte localități: Botoșana (jud. Suceava), Costești (jud. Iași), Bandu de Câmpie (jud. Mureș), au existat ateliere specializate pentru realizarea podoabelor, produse ale unor meșteri băștinași sau bizantini³⁶. De observat că posibilitatea ca podoabele descoperite la nordul Dunării să fie produsul unor meșteri din rândul populațiilor alogene nu este luată în considerare.

V. Teodorescu este primul cercetător român care a luat în discuție una dintre piesele descoperite la Felnac și anume tiparul pentru fibule digitate, pe care nu o consideră fibulă și nici un tipar pe care se presau foițe din metal, ci un tipar-amprentator ce se apăsa în lut moale, realizându-se astfel o matriță în care fibulele erau turnate³⁷.

Descoperirea de la Felnac a fost discutată mai detaliat abia în anul 1985, în cartea lui L. Mărghitan despre istoria Banatului reflectată de izvoarele arheologice.

L. Mărghitan susține că tiparele de la Felnac, pe care le numește ștanțe, au fost descoperite de către un agricultor care a vrut să le vândă în piața Aradului și întrebând de autorități despre proveniența lor, a declarat că le-a găsit pe câmp la arat în anul 1899, iar mai apoi prefectul de județ a hotărât să le trimită la Muzeul Național din Budapesta, unde au și fost publicate în același an, 1900. Un an mai târziu, a fost publicat în aceeași revistă, un alt lot de ștanțe de la Felnac, ajunse în posesia Societății de științe naturale și istorie din Arad, fără a se da detalii cu privire la condițiile de descoperire³⁸. Autorul nu a precizat de unde a preluat informația cu privire la ajungerea primului lot de tipare în posesia autorităților, inedită până acum, dar în același timp au fost ignorate informațiile cu privire la condițiile de descoperire oferite de J. Hampel și L. Dömötör.

În continuare, se afirmă că este vorba despre un singur lot de ștanțe despre care, datorită faptului că descoperirea a fost dată uitării, s-a spus că au fost depuse într-un mormânt care a aparținut unui personaj de etnie avară, deși în vechile publicații nu se afirmă acest detaliu³⁹. Nici de această dată nu au fost luate în considerare conexiunile făcute de către J. Hampel între tiparele de la Felnac și tiparele descoperite la Adony, piese care dovedesc producerea de podoabe în lumea avară și nici afirmațiile lui L. Dömötör potrivit cărora, împreună cu tiparele, au fost descoperite oase umane și oase de cal, ori ritualul de înmormântare a calului în bazinul carpatic a fost atestat la acea vreme doar la avari.

S-a încercat și reconstituirea numărului de piese, care mai apoi au fost descrise detaliat și ilustrate. Astfel, conform opiniei lui L. Mărghitan, au fost descoperite 44 de piese din bronz și un tipar din lut ars⁴⁰, mai precis tiparul

pentru aplice semiglobulare (Pl. II.10). Din nou constatăm inadvertențe, deoarece pe de o parte, numărul corect de tipare este 44, toate realizate din bronz, pe de altă parte, nu s-a descoperit nici o piesă din lut, iar, aplica de centură în formă de cruce malteză (Pl. V.1) este prezentată tot ca tipar.

O altă eroare s-a strecurat și la ilustrație, unul dintre tiparele pentru aplice de centură cu decor de tip Felnac a fost ilustrat de două ori⁴¹, iar la descrierea pieselor, tiparul-amprentator pentru turnat fibule este considerat fibulă și nu tipar, cum în mod greșit s-ar fi scris în articolul publicat în anul 1900⁴².

L. Mărghitan consideră că descoperirea de la Felnac este un depozit de ștanțe unicat pe continent, fără să se cunoască un alt lot atât de numeros și variat ca tipologie⁴³, afirmație curioasă având în vedere faptul că la Kunszentmárton (Ungaria), s-au descoperit într-un mormânt 41 de tipare, dintre care 40 din bronz și unul din plumb, împreună cu alte tipuri de unelte pentru prelucrarea metalului, cu arme și oase de cal, descoperire publicată încă din anul 1933⁴⁴.

Autorul mai susține că acest lot de ștanțe dintr-un atelier de bijutier trebuie legat de „așezarea sătească autohtonă, a cărei existență e confirmată arheologic pe durata mai multor secole la rând”⁴⁵. Procedeu tehnic al presării pe ștanțe a foilor de metal era familiar civilizației bizantine, fiind practicat aici „de locuitorii băștinași, singurii din zonă care întrețineau felurite și permanente legături cu Bizanțul”, în lumina cărora era „firească apariția în mijlocul masei autohtone a unui meșter făurar de piese decorative”⁴⁶.

În opinia noastră, nu este corect să denumim descoperirea de la Felnac depozit de ștanțe, deoarece este vorba despre un mormânt cu unelte și nu de depunerea rituală a unui anumit tip de unelte sau de existența unui atelier stabil unde acestea ar fi fost depozitate. Uneltele găsite sunt denumite tipare atât în literatura de specialitate română, cât și în cea străină, termen mai potrivit decât ștanțe, care desemnează doar felul în care se lucrau podoabele nu și piesele în sine, ce erau în primul rând modele pentru realizarea podoabelor prin presare (ștanțare), dar și prin turnare. Tehnica de realizare a podoabelor prin presare a fost utilizată pe scară largă atât de popoarele stepei, cât și de cele germanice, mărturie în acest sens fiind numeroasele piese de podoabă găsite în necropole din toată Europa, datate în secolele VI-VII, de aceea afirmațiile potrivit cărora doar meșterii bășinași, adică romanici, ar fi fost creatori de podoabe, nu au fundament.

La Felnac au fost efectuate săpături arheologice, menționate și de L. Mărghitan, pe o terasă aflată pe malul Mureșului, unde au fost descoperite artefacte care au relevat existența unor așezări din protoistorie, secolele III-IV p. Chr., a unui mormânt de înhumare datat în secolul al VII-lea, precum

și a unor urme de locuire din secolele IX-X și XI-XII⁴⁷. După părerea noastră, nu se poate dovedi că ar exista o conexiune între mormântul cu tipare și cel descoperit ulterior, chiar dacă ambele se datează în cursul secolului al VII-lea. Tipul de vas descoperit în mormântul cercetat de arheologi se datează în jurul anului 650 și în a doua jumătate a secolului al VII-lea⁴⁸, prin urmare câteva decenii mai târziu decât mormântul cu tipare, datat în prima treime a secolului al VII-lea. Cel mult, această descoperire poate dovedi locuirea la Felnac pe tot parcursul secolului al VII-lea, dar între cele două morminte și vestigiile unor așezări mai târzii nu considerăm că se poate stabili vreo legătură.

Opiniile lui L. Mărghitan cu privire la descoperirea tiparelor au fost prea facil preluate și de alți cercetători. Șt. Olteanu a susținut că depozitul de stanțe de la Felnac, unicat pe continent, conținea 44 de tipare din bronz și unul din lut ars, care se datează în secolele VII-VIII, integrându-se în mediul localnic⁴⁹.

În lucrarea despre meșteșugurile de la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Hr., D. Gh. Teodor enumeră printre atelierile speciale pentru făurit podoabe din secolele VI-VII și descoperirea de la Felnac⁵⁰. Mai apoi, discutând descoperirea de la Bernašovka din bazinul inferior al Nistrului (Ucraina), susține că tiparele descoperite aici aparțineau, la fel ca în cazul mormintelor de la Felnac sau Bandu de Câmpie, „unui meșter giuvaergiu itinerant, venit din Bizanț pentru a lucra în lumea „barbară”, la comandă”⁵¹. De aici, tragem concluzia că domnia sa consideră descoperirea de la Felnac drept mormântul unui orfevru bizantin itinerant.

În repertoriul arheologic al județului Arad, se dau câteva informații succinte, potrivit cărora oase de cal au fost găsite împreună cu 43 de tipare pozitive din bronz pe care apar influențe stilistice bizantine, germanice și răsăritene, datate în secolul al VII-lea, dintre aceste piese 26 au ajuns la Muzeul Național Maghiar din Budapesta, 17 la Complexul Muzeal din Arad, 7 fiind dispărute în anul 1925⁵². Informațiile cu privire la locațiile pieselor se referă la perioada de dinainte de anii '70, când 9 dintre tipare au ajuns la Muzeul Național de Istorie a României din București.

Prin urmare, marea majoritate a specialiștilor sunt de părere că descoperirea de la Felnac este un mormânt de orfevru. De aceea, ne exprimăm speranța ca în viitor să nu se mai folosească termeni nepotrivți, precum depozit sau atelier. Aceasta mai ales în condițiile în care argumentele în favoarea ipotezei mormântului sunt foarte solide, fiind oferite chiar de descoperiri similare de morminte, unde alături de alte tipuri de unelte au fost depuse și tipare, la Kunszentmárton⁵³ și Gátér⁵⁴, în Câmpia Tisei, localități relativ apropiate geografic de Felnac.

4. Încadrare cronologică și culturală

În privința datării mormântului de la Felnac cercetătorii consideră că acesta provine din prima treime a secolului al VII-lea. I. Bóna susține că descoperirea de la Felnac se poate data datorită conexiunilor arheologice cu alte descoperiri, prin plăcuțele din aur pe care apare decorul tip Felnac, prezente în tezaurul de la Akalan, ascuns în opinia sa, între anii 613-631, precum și prin plăcuțele cu același tip de decor din mormântul de călăreț de la Sânpetru German, datat cu monedă emisă în jurul anului 620⁵⁵. U. Fiedler consideră anul 625 ca termen post-quem al ascunderii tezaurului de la Akalan⁵⁶. Faptul că, piese de vestimentație pe care apare decor la fel cu cel al tiparelor au fost descoperite în morminte cu solidi de la Heraclius, sugerează o datare a mormântului de orfevru de la Felnac în jurul anului 630⁵⁷, la aceasta adăugându-se cronologia anumitor motive decorative. Decorul tip Martinovka se datează la trecerea din secolul al VI-lea în secolul al VII-lea⁵⁸, în timp ce decorul cu palmete se regăsește în tot cursul secolului al VII-lea⁵⁹, iar tiparele tip Tarnaméra sunt tipice în a doua treime și la mijlocul secolului al VII-lea⁶⁰. Plăcuțele de centură cu decor de tip Felnac erau în circulație în prima treime a secolului al VII-lea⁶¹.

Nu insistăm asupra discuțiilor cu privire la etnia celui înmormântat, dar se cuvine să subliniem faptul că existența unor meșteri itineranți din rândurile populațiilor migratoare a fost deja dovedită prin numeroase descoperiri (Harta I). Astfel că afirmația, potrivit căreia prelucrarea artistică a metalului era doar apanajul unor orfevri bizantini sau a unor meșteri autohtoni, a se citi romanici, care aveau legături cu Bizanțul, este discutabilă.

Se cuvine, de asemenea, să luăm în considerare faptul că diversele populații migratoare venite în contact cu civilizația bizantină au fost puternic influențate de aceasta. În mormintele cu unelte din Ungaria s-au descoperit atât balanțe cu greutate bizantine din bronz și sticlă, la Kunszentmárton și Jutas, cât și tipare din bronz pe care se regăsesc motive utilizate în orfevrăria bizantină, la Kunszentmárton și Gátér. Prin urmare, produsele lumii bizantine le erau familiare orfevrilor din lumea avară.

Prezența unor tipare de origine bizantină nu implică neapărat existența unui meșter itinerant din imperiu, ci este o dovadă a circulației tiparelor provenite din atelierele și bazarele orașelor Imperiului bizantin⁶². Tiparele pentru garniturile de centură ar fi putut fi realizate în Crimeea, zonă situată geografic între populațiile din stepă și imperiul bizantin, iar răspândirea produselor atelierelor din sudul Rusiei a fost asigurată de avari, care au

stăpânit stepa din nordul Mării Negre până în anul 635⁶³.

Dacă pentru descoperirea tiparelor de la Costești (jud. Iași) ipoteza unui meșter orfevru itinerant bizantin ar putea fi plauzibilă, acesta fiind un refugiat în fața persecuțiilor iconoclaste⁶⁴, prin urmare prezența sa avea o motivație mai degrabă politico-religioasă decât economică, în cazul orfevrului de la Felnac asemenea explicații nu se pot lua în calcul. În prima treime a secolului al VII-lea, exista o presiune continuă a barbarilor asupra teritoriilor bizantine, situația politico-militară nu era propice pentru itinerarea unui meșter bizantin și nici nu s-au găsit piese cu caracter special cum este tiparul cu decor antropomorf de la Costești pentru producerea de relicvarii sau iconițe, a cărui prezență poate fi explicată în primul rând în legătură cu un meșter creștin. Pe de altă parte, un orfevru bizantin s-ar fi înmormântat după ritualul creștin, dar deși sunt morminte de creștini în această perioadă la nord de Dunăre, mormintele de orfăurari nu se numără printre ele⁶⁵.

Prezența oaselor de cal în mormânt, la fel ca în cazul mormântului de orfevru de la Kunszentmárton, certifică practicarea ritualului de depunere a calului alături de cel înmormântat, specific călăreților războinici din stepă. Războinicii avari se înmormântau cu armele și cu cai al căror harnașament era bogat decorat, dar nu era o regulă strictă, deoarece există cazuri de morminte de bărbați în care acest ritual nu este atestat. Ofranda de cai se regăsește atât la avarii din stepa asiatică, unde calul era incinerat și apoi resturile înmormântate sau era înhumat calul întreg, precum și la avarii din Europa unde este adesea documentată înmormântarea parțială sau a calului întreg⁶⁶.

5. Precieri cu privire la ritualul de depunere al uneltelor

Prezența uneltelor în morminte a suscitat atenția cercetătorilor, care s-au întrebat dacă acestea erau o dovadă a practicării meșteșugului de către cel înmormântat sau doar un mod de a sublinia statutul social înalt al defunctului, părerile rămânând până în prezent împărțite⁶⁷.

În cazul mormântului de la Felnac există aceeași problemă, dacă tiparele depuse în mormânt pot da un răspuns în privința identității sociale a defunctului, un bijutier sau mai degrabă un personaj al cărui statut social înalt era reliefat de unelte, de cal și probabil de alte piese, care nu au mai fost recuperate. Semne de uzură ale tiparelor lipsesc, nu există un număr mare de piese de podoabă produse cu acestea, ceea ce ar putea duce la interpretarea că tiparele nu aveau legătură cu ocupația de meșter toreut, ci fac parte dintr-un ritual prin care se sublinia rangul celui înmormântat.

Dar, Eva Garam a făcut câteva afirmații interesante în legătură cu răspândirea pieselor de podoabă decorate în același stil cu tiparele descoperite la Felnac și Kunszentmárton, care pot da un răspuns și în privința lipsei de uzură a acestora. Potrivit autoarei, s-au descoperit foarte puține garnituri de centură care să fi fost produse cu aceste tipare, deoarece orfevrii înmormântați au activat puțină vreme din cauza decesului prematur sau pentru că nu s-ar fi putut stabili ca să lucreze într-o anumită regiune, caz în care produsele lor ar fi fost mult mai concentrate, atât ca număr cât și în spațiu. În schimb, orfevrul înmormântat la Gátér a profesat mai mult timp în acest ținut, pentru că în Câmpia Tisei s-au descoperit numeroase exemplare pe care apare decorul de pe tipare⁶⁸.

Tiparele care s-au descoperit la Felnac foloseau pentru realizarea unor piese de port care subliniau statutul social: fibule digitate și garnituri de centură. Chiar dacă este fragmentar, tiparul-amprentator este o dovadă pentru realizarea fibulelor digitate și probabil a fost distrus de către descoperitori, celălalt fragment fiind pierdut (Pl. VI.1). Nu considerăm că ruperea acestor piese a avut un scop ritual, pare mai plauzibilă distrugerea lor de către muncitorii care au împărțit piesele, cel mai elocvent exemplu fiind tiparul pentru limba de centură tip Felnac, din care o bucată a fost trimisă în anul 1900 la Muzeul Național din Budapesta, iar un an mai târziu cealaltă bucată se afla în muzeul din Arad, recuperată de către L. Dömötör, care a și publicat-o (Pl. I.2, Pl. IV.4, Pl. VI.5 a-b). Rupt este și tiparul de aplică pentru harnașament, patruleter, cu decor perlat (Pl. III.2, Pl. VIII.2). Un alt motiv pentru care nu luăm în considerare varianta distrugerii rituale este lipsa tiparelor rupte în celelalte morminte care au în inventar astfel de piese: Kunszentmárton, Gátér, Adony (probabil tot un mormânt).

Fibulele digitate erau accesoriile ale costumului feminin din mediul slav și din cel germanic, descoperite de obicei în morminte. Absența fibulelor din unele morminte de femei a sugerat ideea că accesul la acest tip de piesă depindea și de statutul social⁶⁹. În regiunile de la est și sud de Carpați, marea majoritate a fibulelor s-au descoperit în așezări, mai ales în locuințe cu un inventar bogat, ceea ce ar conduce la prezumția că aceste piese puteau fi simboluri ale statutului social⁷⁰.

În celelalte morminte cu truse de unelte în care au fost depuse tipare, nici unul nu era pentru fibule digitate, fapt care ar putea fi explicat prin itinerarea meșterului acolo unde existau comanditari din zona controlată de avari, pentru care această piesă era semnificativă, proveniți din lumea slavă sau germanică, sau avem de-a face cu preluarea de către avari a acestui tip de accesoriu ca însemn al statutului social pentru soțiile membrilor clanului.

Semnul de rang avar era centura, fapt relevat și de ritualurile funerare, purtătorul unei centuri chiar și în mormânt își păstra distincția, prin forma și cantitatea limbilor de curea secundare, a plăcuțelor de centură și prin bogăția decorului, elemente care diferențiau centurile și implicit pe purtători⁷¹. Faptul că centura nomazilor era un simbol al statutului și un însemn al rangului este relevat și de izvoarele scrise chineze sau de reprezentările figurative persane⁷².

La Felnac există tipare pentru șase tipuri de limbi de curea principale (Pl. VI. 2, 3 5 a-b, 6; Pl. VII. 1, 6), trei tipuri de limbi de curea secundare (Pl. VI. 7; Pl. VII. 7), două tipuri de plăcuțe în formă de dublu scut (Pl. VI. 9; Pl. VII. 4), trei tipuri de plăcuțe de centură în formă de scut (Pl. VI. 4, 8; Pl. VII. 3), o plăcuță pentru teacă de pumnal sau de spadă, numită în literatura de specialitate *Lochschiützer* (Pl. VII. 5). Dintre acestea se pot compune două garnituri de centură aproape complete (Pl. VI. 5-8; Pl. VII. 1-5) și una formată din două tipuri de piese (Pl. VI. 3-4). Garniturile de centură erau formate dintr-un număr mult mai mare de plăcuțe sau de limbi secundare de curea de același tip, fapt relevat de descoperirile arheologice.

De asemenea, există tipare pentru două tipuri de pandantive, în formă de inimă și în formă de scoică (Pl. VII. 8-9), precum și tipare pentru zece tipuri de aplice de centură: rotunde (Pl. VII. 11), semiglobulare (Pl. VII.10), perlate (Pl. VII. 12), cruciforme (Pl. VII.13), în formă de cap de bufniță stilizat (Pl. VII. 14), în formă de dreptunghi cu marginile arcuite (Pl. VII. 15) sau de patrulater (Pl. VII. 16) și zoomorfe (Pl. VII. 17-19). Un semn de întrebare îl ridică tiparul pentru aplice perlate pentru centură sau harnașament (Pl. VII.12), deși unii cercetători au numit-o piesă de haranașament⁷³. În opinia noastră, acesta este totuși un tipar care putea folosi la realizarea unor pandantive sau aplice perlate, care puteau fi utilizate atât la curelele de centură, cât și la cele de harnașament.

În trusa de la Felnac există și tipare pentru piese de harnașament: opt tipuri de aplice: patrulater (Pl. VIII. 1-2), în formă de rozetă (Pl. VIII. 3-6), semiglobulare (Pl. VIII. 8-9), cruciforme cu ciucuri (Pl. VIII.7, 13), fără ciucuri (Pl. VIII.16), dreptunghiulare cu ciucuri (Pl. VIII. 14-15) și trei limbi de curea (Pl. VIII. 10-12). Aceste piese puteau folosi la o mare varietate de garnituri de harnașament, mai ales dacă ținem seama de faptul că adesea doar un tip de aplică, realizat în mai multe exemplare, era utilizat în împodobirea curelelor, după cum o demonstrează descoperirile arheologice⁷⁴. Putem menționa faptul că anumite tipare s-ar putea să fi fost folosite și la realizarea unor limbi de curea de centură (Pl. VIII. 10-12), dar în principal, astfel de limbi de curea au fost descoperite în morminte de cai.

În opinia noastră, prezența în morminte a unor tipare pentru piese

care erau simboluri ale rangului celui ce le purta, nu este o dovadă că cel înmormântat era un personaj de rang înalt, fără legătură cu meșteșugul, ci mai degrabă dezvăluie cine erau comandarii orfevrilor, în primul rând membri ai elitei și apoi războinici de rang mai puțin însemnat care aveau posibilitatea de a oferi meșterului materialul necesar producerii podoabelor. Desigur că depunerea tiparelor și a altor tipuri de unelte pentru prelucrat metalul era și o modalitate de a accentua statutul aparte în cadrul comunității pe care îl aveau orfevrilor, a căror artă era foarte apreciată.

Statutul social înalt pentru făurari este caracteristic societății stepei, fierarii și șamanii, fierarii și regii erau strâns legați în mitologie. Titlul de kagan s-ar putea să derive de la fierarul Kava din mitologia iraniană, iar la avarii târzii, titlul de Tarkhan amintea de fierarul cu același nume din vechile legende⁷⁵.

Orfevrilor și făurarilor li se atribuiă însușiri speciale deoarece erau stăpâni ai focului, element al naturii pe care îl foloseau pentru realizarea unor produse atât de necesare societății cum sunt armele și unelte, dar și a unor podoabe frumos decorate, importante nu doar pentru stilul artistic, ci și pentru simbolul social pe care îl reprezentau. Prin urmare, talentul lor putea fi considerat un semn al bunăvoinței zeilor, iar depunerea trusei cu unelte era un mod de a accentua această apreciere și de către muritori.

Pe de altă parte, uneltele se depuneau pentru ca meșterului să i se ofere posibilitatea de exercitare a meșteșugului și în lumea de dincolo, unde membrii clanului ar fi beneficiat de serviciile sale⁷⁶.

În consecință, statutul privilegiat al meșterilor toreuți avari era subliniat de ritualul de înmormântare nu doar prin depunerea centurii, a armelor și a cailor, ci și a trusei de unelte, element al ritualului funerar preluat la venirea în bazinul carpatic de la germanici, la care acest obicei a fost documentat încă de la începutul mileniului I. p. Chr.⁷⁷. De aceea, nu considerăm că există suficiente argumente pentru a susține că în mormintele cu unelte nu erau înhumați orfevri sau făurari, ci doar persoane de rang înalt fără legătură cu acest meșteșug. Mai degrabă, este un mod de a sublinia și prin ritualul funerar înalta considerație de care artizanii metalului se bucurau în cadrul societății nomade.

Daniela Tănase
Muzeul Banatului
Piața Huniade nr. 1
RO 300002 Timișoara
E-mail: danielatanase@yahoo.com

NOTE

* Mulțumesc doamnei Zsofia Rácz, doctorandă la Universitatea Éötvös Loránd din Budapesta, pentru amabilitatea cu care mi-a oferit desenele pieselor aflate în colecția Muzeului Național Maghiar din Budapesta.

Mulțumesc doamnei dr. Luminița Dumitriu, cercetător principal I la Muzeul Național de Istorie a României din București și domnului Florin Mărginean, arheolog la Complexul Muzeal Arad, pentru ajutorul acordat în obținerea desenelor pieselor aflate în colecțiile din muzeele respective.

1. Aradac: Nagy 1959; Bandu de Câmpie: Kovács 1913; Felnac: Hampel 1900, Dömötör 1901; Gátér: Kada 1905, Jutas: Rhé, Fettich 1931; Kunszentmárton: Csallány 1933; Pókaszeptk: Sós 1978; Bóly, Csákbereny, Nemetvölgy: Henning 1991; Kölked-Feketekapu A: Kiss 1996; Vác-Kavicshánya: Tettamanti 2000; Kölked-Feketekapu B; Kiss 2001.
2. Hampel 1900, p. 117, p. 119, Planșa I. 1-15; p. 121, Planșa II. 1-11.
3. Hampel 1900, p. 117.
4. Hampel 1900, p. 117-118, p. 120, p. 122.
5. Dömötör 1901, p. 62, p. 63, Fig. 1-12, p. 64, p. 65, Fig. 13-16, precum și un fragment de tipar pentru limbă de curea cu decor de „tip Felnac” rupt, fără număr.
6. Dömötör 1901, p. 65.
7. Dömötör 1901, p. 66.
8. Hampel 1905, vol. II, p. 392-396, vol. III, p. 747-751.
9. Hampel 1905, p. 392, p. 393, Fig. 1-15, p. 394, Fig. 16-21, p. 395, Fig. 22-26.
10. Hampel 1905, p. 747.
11. Hampel 1905, Planșa 446. 1-12, p. 747-749, p. 750, Fig. 13-17, p. 751.
12. Fettich 1926, p. 47, p. 49, p. 50.
13. Bálint 1989, p. 158, Fig. 68.4.
14. Fettich 1926, p. 50, nota 1.
15. Fettich 1926, p. 33, Fig. 22.
16. Fettich 1926, Planșa V.
17. Werner 1950, p. 155.
18. Werner 1954, p. 39-40.
19. Bóna 1986, p. 166-167.
20. Bóna 1986, p. 168.
21. Bóna 1990, p. 94.
22. Henning 1991.
23. Nagy 1959.
24. Garam 2001, p. 116-117; p. 335, Pl. 84.
25. Garam 2001, p. 117.
26. Garam 2001, p. 133-134.
27. Garam 2001, p. 127, p. 141.
28. Garam 2001, p. 38, p. 156-157.
29. Szentpéteri 2002, p. 138.
30. Horedt 1958, p. 70.
31. Horedt 1968, p. 104, p. 116.
32. Istoria 1960, p. 716, Fig. 179. 1-6.
33. Istoria 1960, p. 718.
34. Istoria 1960, p. 721.
35. Teodor 1970, p. 106.
36. Teodor 1981, p. 32-33, p. 37.
37. Teodorescu 1972, p. 74, p. 79-80.
38. Mărghitan 1985, p. 43.
39. Mărghitan 1985, p. 44.

40. Mărghitan 1985, p. 44, p. 54, p. 55, Fig. 6.4.
41. Mărghitan 1985, p. 49, Fig.3. 15 este aceeași cu Fig. 3. 16.
42. Mărghitan 1985, p. 48.
43. Mărghitan 1985, p. 44.
44. Csallány 1933.
45. Mărghitan 1985, p. 56.
46. Mărghitan 1985, p. 60-61.
47. Zdroba, Barbu 1976, p. 47-49, Pl. I-III.
48. Vida 1999, Planșa 175.
49. Olteanu 1997, p. 130.
50. Teodor 1996, p. 30.
51. Teodor 1996, p. 31, p. 33.
52. Repertoriu 1999, p. 68.
53. Csallány 1933.
54. Kada 1905.
55. Bóna 1970, p. 262.
56. Fiedler 1994, p. 31.
57. Curta 2001, p. 264.
58. Garam 2001, p. 129-130.
59. Garam 2001, p. 135.
60. Garam 2001, p. 146.
61. Garam 2001, p. 119.
62. Werner 1970, p. 74
63. Fiedler 1994, p. 45-46.
64. Szmoniewski 2002, p. 129.
65. László 1970, p. 84.
66. Pohl 1988, p. 188, p. 203.
67. Werner 1954, Werner 1970; Decaens 1971, Driehaus 1972, Müller-Wille 1977, Roth 1986, Henning 1991, Carnap-Bornheim 2002.
68. Garam 2001, p. 157.
69. Curta 2001, p. 272.
70. Curta 2001, p. 274.
71. Pohl 1988, p. 184; László 1981, p. 93-95.
72. Fiedler 1994, p. 46.
73. Szentpéteri 2002, p. 138.
74. Oferim doar câteva exemple: Cicău (jud. Alba): Winkler, Takács, Păiuș 1977, p. 281, Fig. 5; Ivánca (Ungaria): Bóna 1970, p. 254, Fig. 10., Kölked-Feketekapu B (Ungaria): Kiss 2001, p. 54, Pl. 40. mormântul 135; p. 59, Pl. 45, mormântul 166; p. 68, Pl. 54, mormântul 194; p. 105, Pl. 91, mormântul 541.
75. Pohl 1988, p. 194.
76. László 1970, p. 80.
77. Henning 1991, p. 66.

BIBLIOGRAFIE

- Bálint**, 1989 Cs. Bálint, *Die Archäologie der Steppe*, Wien-Köln 1989.
- Bóna**, 1970 I. Bóna, *Grave of an Avar Horseman at Iváncsa*, in *ArchÉrt* 97, 1970, p. 243-263.
- Bóna**, 1986 I. Bóna, *Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271-895)*, in *Erdélyi története három kötetben*, I-III, Budapest 1986, p. 107-234.
- Bóna** 1990 I. Bóna, *Völkerwanderung und Frühmittelalter (271-895)*, in *Kurze eschichte Siebenbürgens*, Budapest 1990, p. 62-105.
- Carnap-Bornheim**, 2001 C. von Carnap-Bornheim, *The Social Position of the Germanic Goldsmith A. D. 0-500*, in *KVHAA Konferenser* 51, Stockholm 2001, p. 263-278.
- Csallány**, 1933 D. Csallány, *A Kunszentmártoni avarkori ötvösir (Goldschmiedgrab aus der Awarzeit von Kunszentmárton Ungarn)*, Szentés 1933.
- Csallány**, 1962 D. Csallány, *Der awarische Gürtel*, in *ActaArchHung* 14, 1962, p. 445-480.
- Curta**, 2001 F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001.
- Decaens**, 1971 J. Decaens, *Un nouveau cimetièrre du haut mozen âge en Normandie. Hérouvillette*, Caen 1971.
- Dömötör**, 1901 L. Dömötör, *Újabb lemezsajtólo bronzmintár Fónlacról*, in *ArchÉrt* 21, 1901, p. 62-66.
- Driehaus** 1972 Driehaus Jürgen, *Zum Problem merowingerzeitlicher Goldschmiede*, in *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* 7, 1972, p. 389-406.
- Fettich**, 1926 N. Fettich, *Das Kunstgewerbe der Awarzeit in Ungarn*, ArchHung I, Budapest 1926.
- Fiedler**, 1994 U. Fiedler, *Die Gürtelbesatzstücke von Akalan, ihre Funktion und kulturelle Stellung*, in *Izvestika na arheologièeskaia Institut (Blgarja)* 38, 1994, p. 31-47.
- Garam**, 2001 E. Garam, *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*, Budapest 2001.
- Hampel**, 1900 J. Hampel, *Újabb hazai leletek az avar uralom korából*, in *ArchÉrt* 20, 1900, p. 97-125.
- Hampel**, 1905 J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I-III, Braunschweig 1905.
- Henning**, 1991 J. Henning, *Schmiedegräber nördlich der Alpen. Germanisches Handwerk zwischen keltischer Tradition und römischen Einfluß*, in *Saalburg Jahrbuch* 46, 1991, p. 65-82.
- Horedt**, 1958 K. Horedt, *Avarii in Transilvania in Contribuții la istoria Transilvaniei in secolele IV-XIII*, București 1958, p. 61-108.
- Horedt**, 1968 K. Horedt, *Das Awarproblem in Rumänien*, in *Študijné Zvesti* 16, 1968, p. 103-120.
- Istoria, 1960 *Istoria României*, coord. P. Constantinescu-Iași et alii, I, București 1960.
- Kada**, 1905 E. Kada, *Gátéri (Kun-Kisszállási) temető a régibb középkorból*, in *ArchÉrt* 25, 1905, p. 360-384.
- Kiss**, 1996 A. Kiss, *Das awarenzeitliche gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*, Innsbruck, 1996.
- Kiss**, 2001 A. Kiss, *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B*, Budapest 2001.
- Kovács**, 1913 I. Kovács I., *A mezöbándi ásatások (Les feuilles de Mezöband)*, in *DolgCluj* 4, 1913, p. 265-428.
- László**, 1970 Gy. László, *Steppenvölker und Germanen*, Budapest 1970.
- László**, 1981 Gy. László, *Der Gürtel als Würdezeichen in der Awarzeit*, in *Pliska-Preslav. Slavjani i nomadi VI-XII v.* 3, Sofia 1981, p. 93-95.
- Märghitan**, 1985 L. Märghitan, *Banatul in lumina arheologiei*, III, Timișoara 1985.
- Müller-Wille**, 1977 M. Müller-Wille, *Der frühmittelalterliche Schmied im*

- Spiegelskandinavischer Grabfunde*, în *FrühmittelalterlStud* 11, 1977, p. 127-201.
- Nagy**, 1959 S. Nagy, *Nekropola kol Aradaca iz ranog sredner veka*, în *RadVM* 8, 1959, p. 45-102.
- Olteanu**, 1997 Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice*, București 1997.
- Pohl**, 1988 W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa*, München 1988.
- Repertoriu
- 1999***, *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior, județul Arad*, Timișoara 1999.
- Rhé**, Fettich 1931 G. Rhé, N. Fettich, *Jutas und Öskü*, Prag 1931.
- Roth**, 1986 H. Roth, *Kunst und Handwerk im frühen Mittelalter*, Stuttgart 1986.
- Sós**, 1978 A. Cs. Sós, *Frühmittelalterliche Brandbestattung mit Feinwaage in Pókaszepetk*, în *Slovenska Arheologia* 26, 2, 1978, p. 424-430.
- Szentpéteri**, 2002 J. Szentpéteri (Hrsg.), *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest 2002.
- Szmoniewski**, 2002 B. S. Szmoniewski, *Production of Early Medieval Ornaments Made of Non-ferrous Metals. Dies from Archaeological Finds in North-East Romania*, în *ActaArchCarpathica* 37, 2002, p.111-135.
- Teodor**, 1970 D. Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele V-XI*, în *SCIV* 21/1, 1970, p. 97 - 128.
- Teodor**, 1996 D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos*, Iași 1996.
- Teodor**, 1997 D. Gh. Teodor, *Fibules byzantines des V-VII e siècles dans l'espace carpato-danubiano-pontique*, în *Études byzantines et post-byzantines* 3, 1997, p. 61-91.
- Teodorescu**, 1972 V. Teodorescu, *Centre meșteșugărești din sec. V/VI-VII e. n. București*, în *București. Materiale de istorie și muzeografie* 9, 1972, p.73-89.
- Tettamanti**, 2000 S. Tettamanti, *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Vác-Kavicshánya*, Budapest 2000.
- Vida**, 1999 T. Vida, *Die awarenzeitliche Keramik I. (6.-7. Jh.)*, Budapest 1999.
- Werner** 1950 J. Werner, *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*, în *Reinecke Festschrift*, Mainz 1950, p. 150-172.
- Werner**, 1954 J. Werner, *Waage und Geld in der Merowingerzeit*, în *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* Heft 1,1954, p. 3-40.
- Werner**, 1970 J. Werner, *Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten (Werkstatt-Wanderhandwerk-Handel-Familienverbindung)*, în *Antikvarist arkiv* 38, Stockholm 1970, p. 65-81.
- Winkler, Takács, Păiuș** 1977 I. Winkler, M. Takács, Gh. Păiuș, *Necropola avară de la Cicău*, în *ActaMN* 14, 1977, p. 269-283.
- Zdroba, Barbu** 1976 M. Zdroba, M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (rapoarte preliminare)*, în *Ziridava* 6, 1976, p. 17-28.

EINIGE BEMERKUNGEN ÜBER DAS GOLDSCHMIEDEGRAB AUS DER AWARENZEIT GEFUNDEN IM FELNAC (KREIS ARAD)

(Zusammenfassung)

Die Modelle gefunden bei Felnac in das Jahr 1899 gehörten zu den Inventar des Reittergrab, den sie gemeinsam mit menschlichen- und Pferdsknochen gefunden worden sind (Dömötör 1901). Wichtige Beiträge zu dieser Fund hatten N. Fettich (Fettich 1926) und E. Garam (Garam 2001).

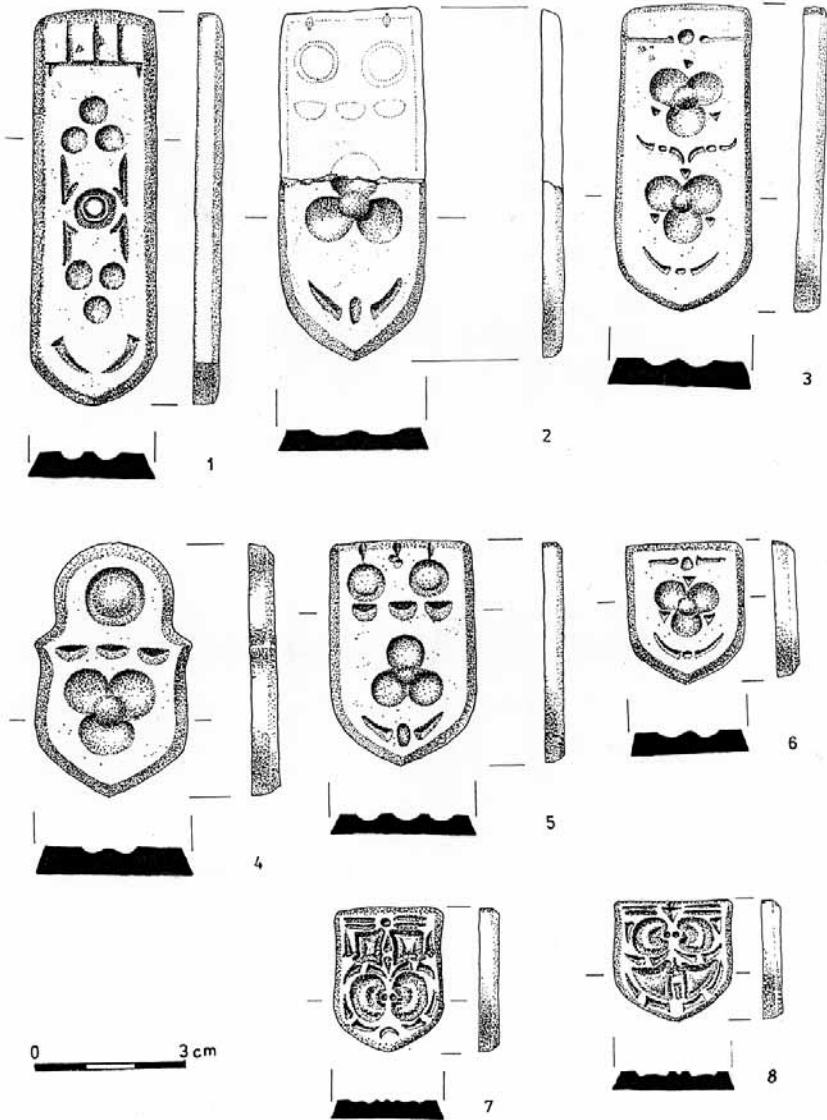
In die rumänische Literatur, dieser Fund war mehr von Liviu Mărghitan besprochen (Mărghitan 1985), der aber einige Fehler in seine Aufklärungen machte im Bezug mit der Fundkontext und die kulturelle Einstellung der Gegenstände, Behauptungen die leider auch von andere rumänische Fachleute weiter aufgenommen wurden.

Die geretteten Stücke des Grabes von Felnac sind ins Gesamt 46 (Tafel I-V), von denen eine ist ein Bronzebeschlag von einer Gürtel (Tafel V.1), und die anderen sind Modelle von masiven Bronze. Von diesen Modellen einer ist in zwei gebrochen (Tafel I.2, IV.4), aber sie gehören zu der selben Gegenstand (Tafel VI.4. a-b). Als Folge dieser Beobachtungen, in den Werkzeugbeutel von Felnac existierten 44 Modelle, die heute in drei Museen behaltet werden sind: 24 ganze Stücke (Tafel I. 1, 3-8; Tafel II. 1-7, 9-10, Tafel III.1, 3-8, Tafel V.2), und drei Fragmenten (Tafel I.2, Tafel II. 8, Tafel III. 2) in der ungarischen Nationalmuseum von Budapest, 7 ganze Stücke (Tafel IV. 3, 5-9, Pl. V.3) und zwei Fragmenten (Tafel IV.1, 4) in der rumänischen Nationalmuseum von Bukarest, ein Modell in der Aradmuseum (Tafel IV.2), und noch 8 Stücke sind verloren gegangen, 7 davon in das Jahr 1925 (Tafel V.4-10) und eine nachher (Tafel V. 11).

So wie im Falle anderer Gräbern mit Werkzeugen, es stellt sich die Frage ob die Modelle ein Antwort über die soziale Identität des Meisters der in Felnac begraben worden ist. Es ist die Rede von einer Goldschmiedehersteller oder von einer wichtigen Person der ein bedeutenden Rang in seiner Sitte hatte, ohne das eine Verbindung zwischen ihn und das Handwerk geben soll. Die Typologie zeigt dass die Modelle für die Herstellung von Gegenstände verwendet wurden, die das Rang deutlich anzeigen: Fibel und Gürtelteile,

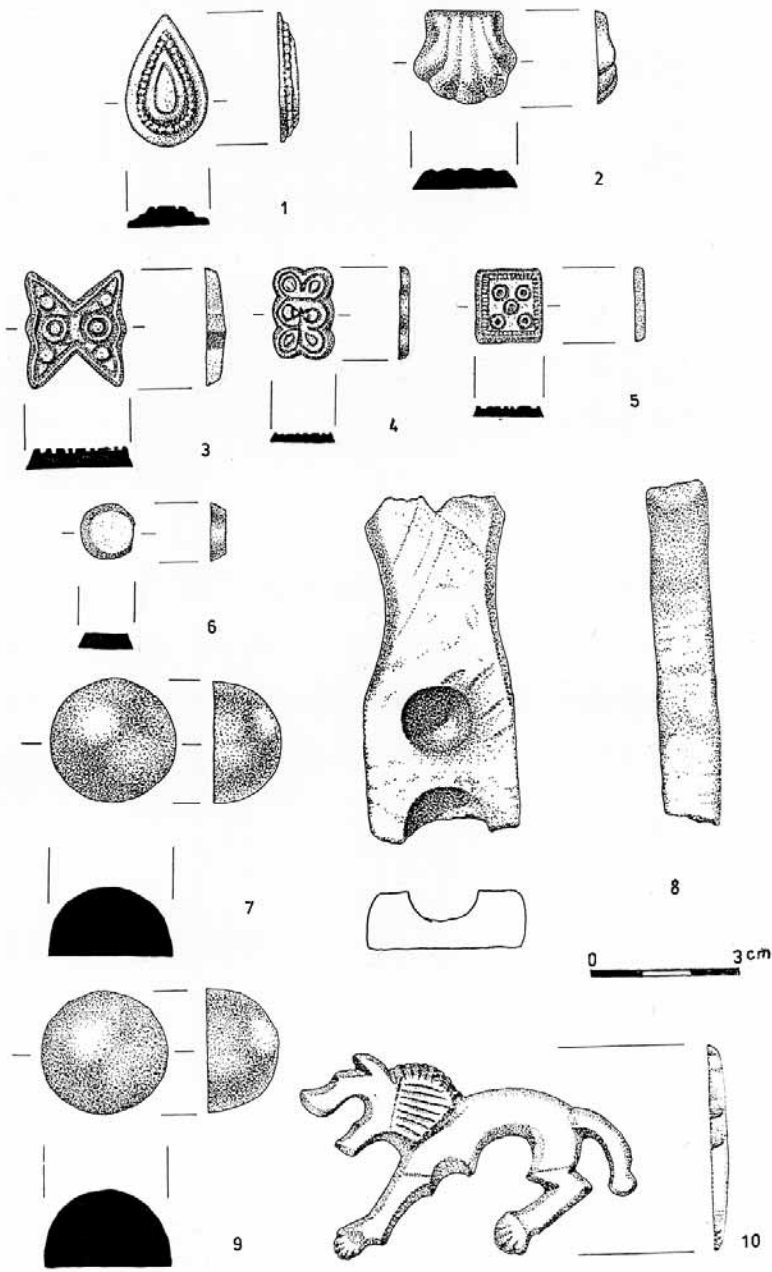
aber auch Pferdegeschirr die in der Verbindung zu bringen sind mit der Krieger, die einen wichtigen hohen sozialen Status hatte (Tafel VI-VIII).

Doch, nach unserer Meinung, die Anwesenheit der Werkzeuge in die Gräber ist ein Art zu zeichnen, durch Ritus, die hohe Konsideration von welchen sich die Goldschmiede sich in der Epoche, in der Nomadenstämme freuten. Der Goldschmiede war ein awarischer Krieger, der in Gegend der Maroschtal um das Jahr 630 begraben wurde.

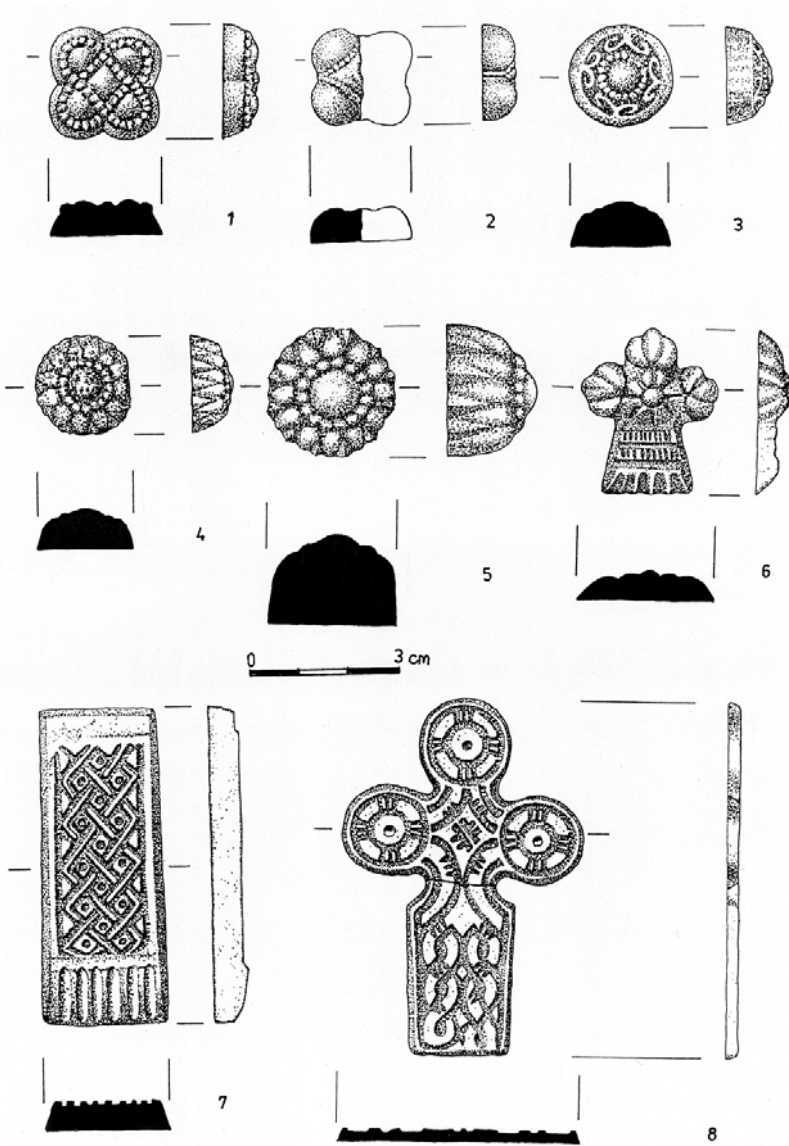

PL. I

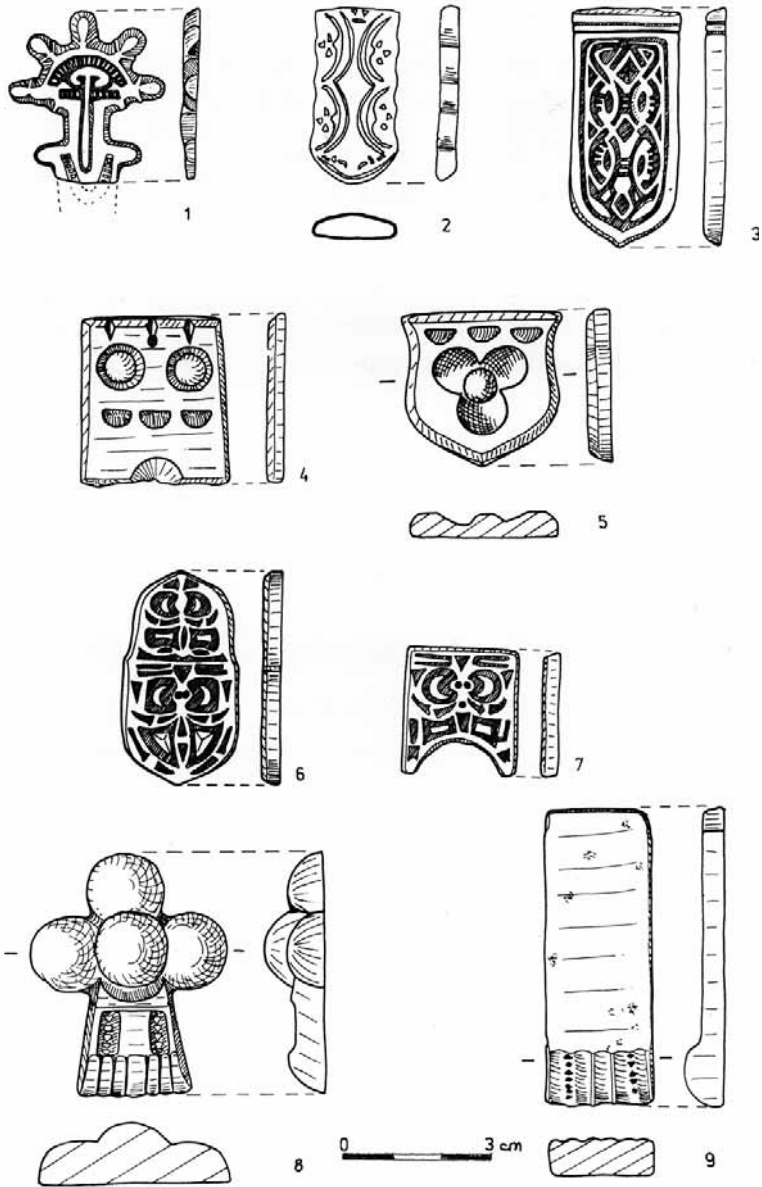
Pl. I-III: Tiparele aflate la Muzeul Național Maghiar Budapesta

PL. II

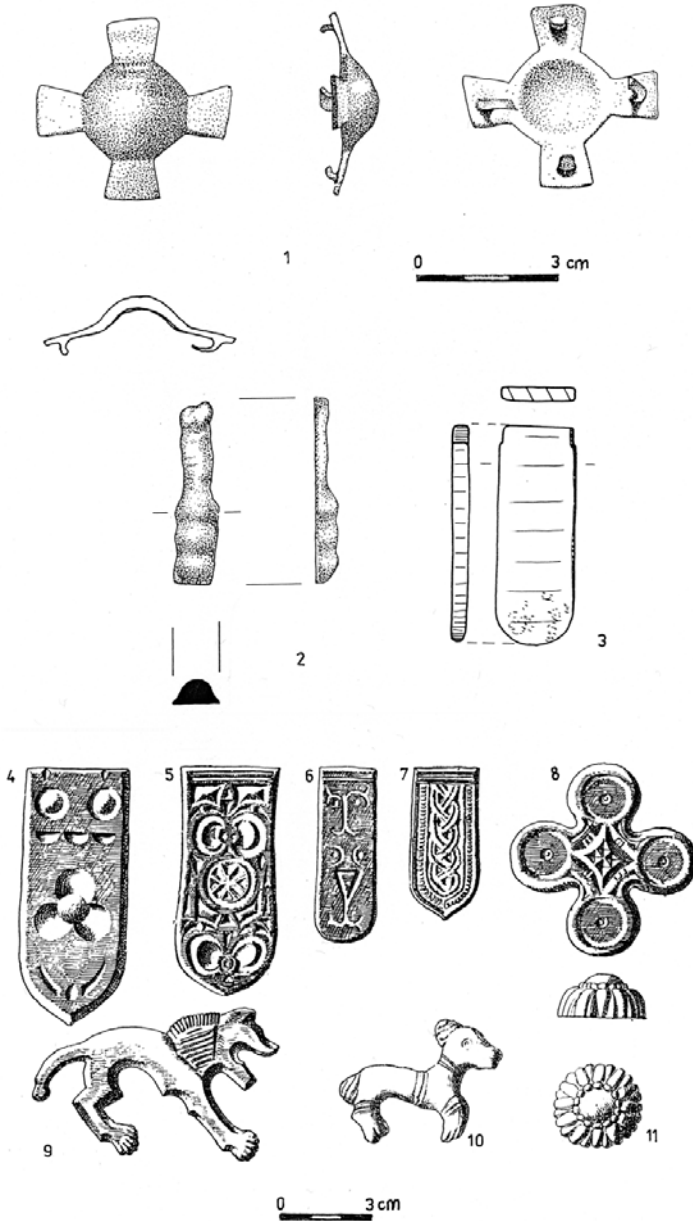

PL. III

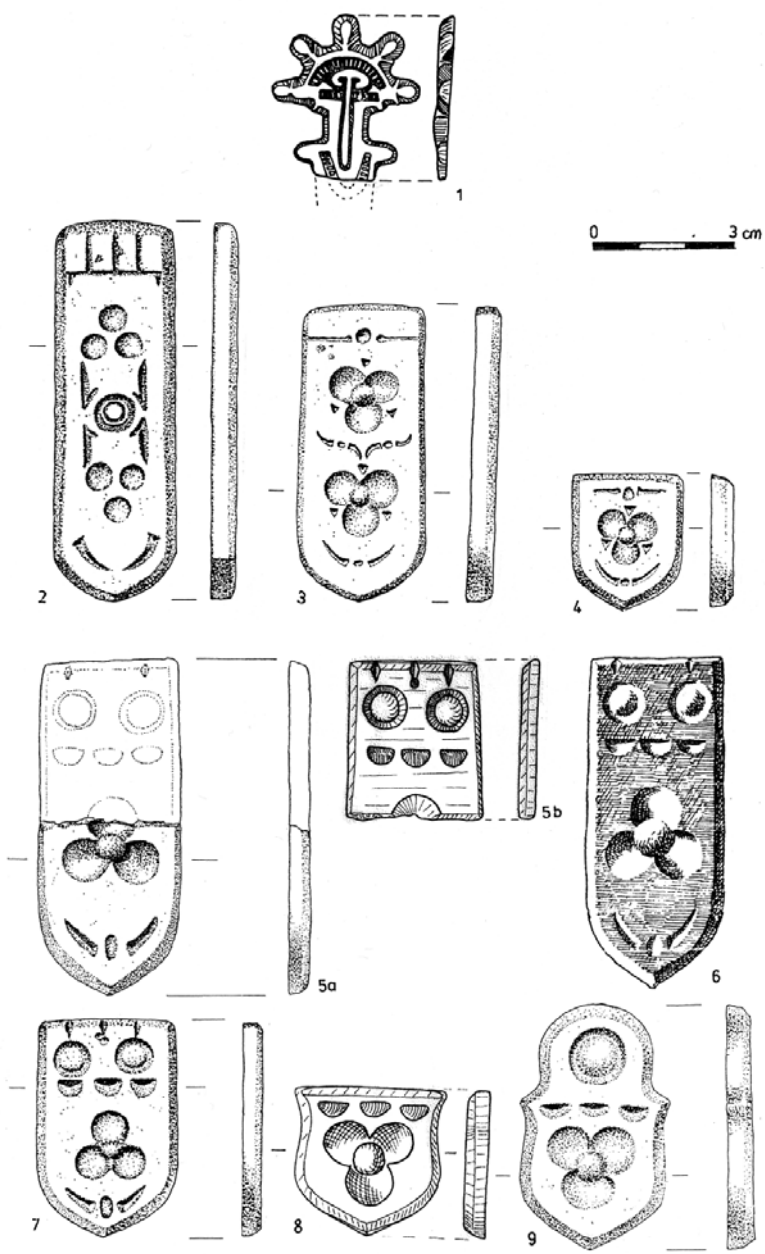
PL.IV

Pl. IV: Tiparele aflate la Muzeul Naional de Istorie a României București și Complexul Muzeal Arad

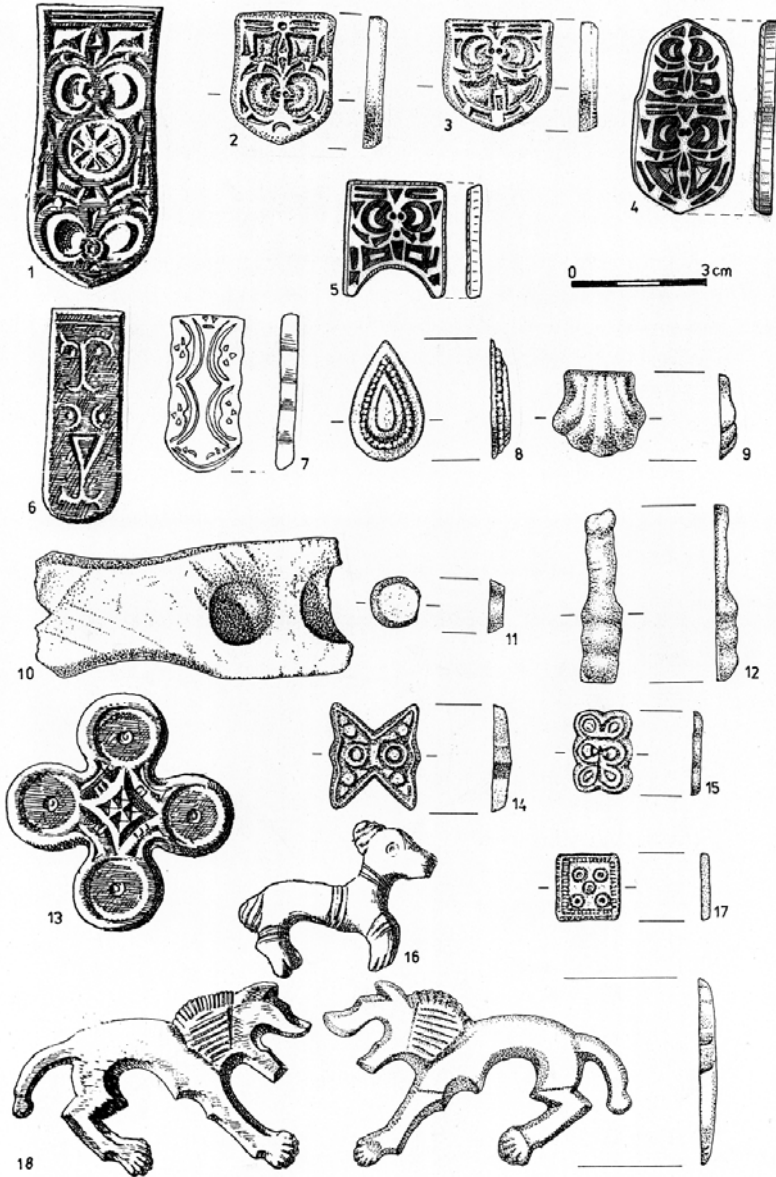
PL.V

Pl. V. 1-2. Aplică de centură și tipar (Muzeul Național Maghiar Budapesta), 3. Tipar (Muzeul Național de Istorie a României București), 4-11. Tipare care s-au pierdut.

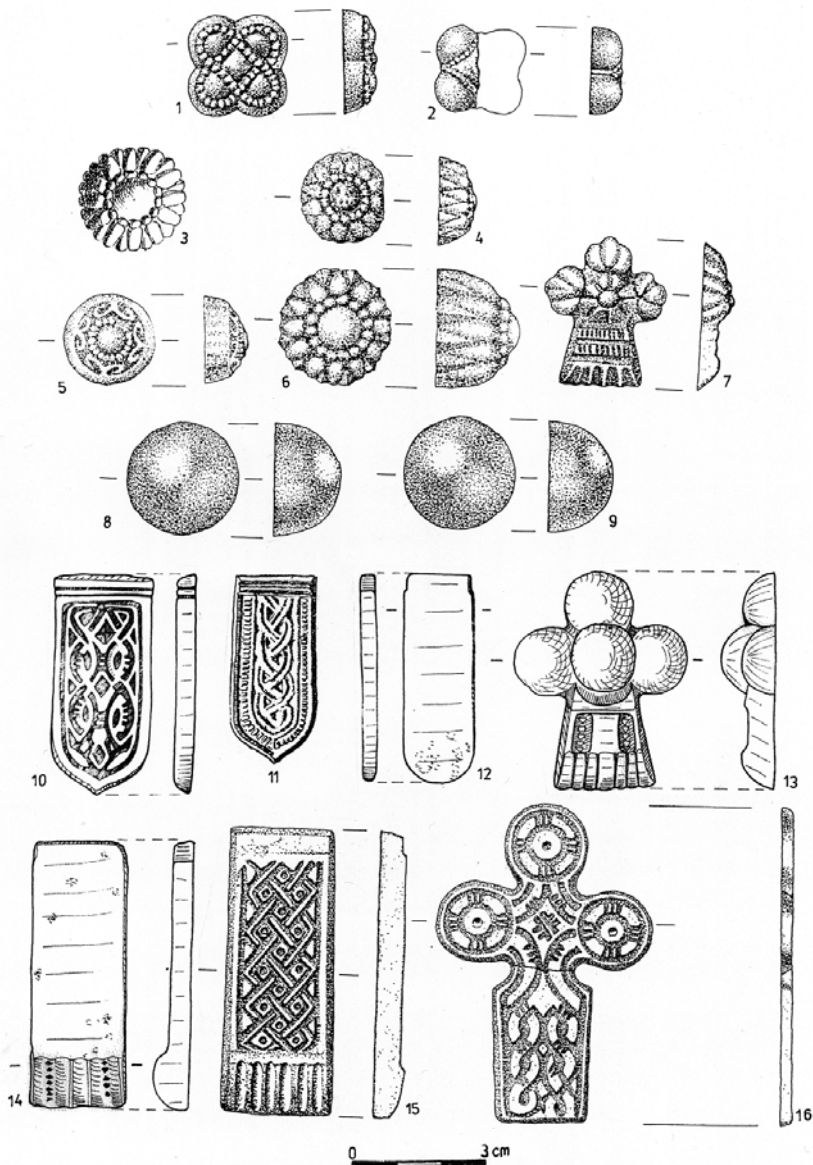

PL.VI

Pl. VI-VIII. Tipologia tiparelor descoperite la Felnac.

PL.VII

PL.VIII

Harta I. Morminte cu unelte din
bazinul carpatic (sec. VI-VII)

1. Felnac (jud. Arad)
2. Aradac (Iugoslavia)
3. Bandu de Câmpie (jud. Mureș)
4. Bóly (Ungaria)
5. Csákbereny (Ungaria)
6. Gátér (Ungaria)
7. Jutas (Ungaria)
8. Kölked-Feketekapu A (Ungaria)
9. Kölked-Feketekapu B (Ungaria);
2 morminte
10. Kunszentmárton (Ungaria)
11. Nemetvölgy (Ungaria)
12. Pókaszeptek (Ungaria)
13. Vác-Kavicshányá (Ungaria)

